

UTASÍTÁS
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA TISZTVISELŐI SZÁMÁRA

LICHNIAE

EX BIBLIOTHECA
ACADEMIAE SCIENTIARUM
HUNGARICAE

ÉRDEKESSÉGEK AZ MTA KÖNYVTÁRÁBÓL
SOROZATSZERKESZTŐ: MONOK ISTVÁN

TOLDY FERENC

UTASÍTÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
TISZTVISELŐI SZÁMÁRA

MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT
JAFFA KIADÓ
BUDAPEST
MMXVII

AZ UTÓSZÓT ÍRTA:

KAPUS ERIKA

Szerkesztő Lépesfalvi Zoltán
Borító-, sorozat- és belívterv Sipos Géza
Felelős szerkesztő Jolsvai Júlia
Felelős kiadó Monok István – Rados Richárd

© MTA Könyvtár és Információs Központ – Jaffa Kiadó, 2017

ISBN 978 615 5715 24 2
ISSN 2559-8325

Ismeretlen tollrajza Toldy Ferencről
1840-es évek • MTAK Kézirattár, Tört. 4rét, Nr. 26.

*A MTA Könyvtára
Haske Ferenc rajza*

G. 4058. Augst. 4197.
B 6559 *3 6559*

UTASÍTÁS

A'

M. ACADEMIAI KÖNYVTÁR'

TISZTVISELŐI' SZÁMÁRA.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL.

1848.

021/025

02 F. 2 (439. 151) M. T. Ak.

T u d n i v a l ó.

Az itt következő Utasítás az academiai könyvtári bizottmány' meghagyásából alulirt által készítettén, 's ugyane' bizottmány, valamint a' kisgyűlés által is jóvá hagyatván, az az illetőknek, magok' ahhoz tartása végett, hivatalosan kiadatni, azonkívül a' tagok' magánhasználatára sajtó alá is bocsáttatni rendeltetett.

Pesten, julius' 3. 1848.

Toldy Ferencz,
acad. titoknok.

Könyvtár

Az itt következő Utasítás az akademiái könyv-
tári bizottság, meghagyásából alulról által kö-
szölte, a ugyane, bizottság, valamint a kis-
gyűlés által is jóvá hagyván, az az illetőknek,
melyek ahhoz tartoznak, hivatalosan kiadani,
exonkivált a tagok, magánhasználatára sejtő alá is
beosztani rendeltetett.

Pest, július 3. 1848.

Toldy Ferenc,

acad. titoknok.

KÖNYVTÁRI UTASÍTÁS.

I. Fejezet.

A' m. academiai könyvtár' rendeltetéséről.

1. §.

A' magyar academia' könyvtára főkép *az intézet' tagjai'* használatára van ugyan szánva; mindazonáltal a' tudományos közönségnek is meg fog helybeni használat végett nyitvatni, mihelyt lajstromainak állapotja azt megengedendi.

II. Fejezet.

Az academiai könyvtár' alkatrészei 's egymáshozí viszonyai.

2. §.

Az academiai könyvtár két fő részre oszlik:

1) A' szorosan academiaira, melly egyes hazafiak' ajándékaiból, az országos törvény' rendeleténél fogva a' kormány' útján érkezett ú, nyomtatványokból, 's az academia' vásárlásaiból áll; 's ehhez képest az academia' bélyegét viseli;

2) A' gróf Telekies' alapító ága által felajánlt könyvtárból, melly az alapítványlevél értelme szerint külön szekrényekben van felállítva.

3. §.

Kezelés és használás' dolgában e' két alkatrész ugyanazon elvek szerint kormányoztatik; egyedül a' csere-ügyre nézve forogván fen külön, a' magok' helyén meghatározott, viszonyok (42. §.).

III. Fejezet.

A' könyvtár' fentartásáról és biztosításáról.

4. §.

A' könyvtári személyzet első, és soha szem elől nem tévesztendő gondja a' könyvtár' tartalmának elpusztulás, csorbulás, romlás és károsítás ellen biztosítása.

5. §.

Biztosság' tekintetéből semminemű okért és ürügy alatt *gyertyával* a' könyvteremekbe lépni nem szabad. Csak rendkívüli esetek szabadíthatnak fel e' tilalom alól, 's akkor a' legnagyobb vigyázat ajánltatik.

6. §.

Tűzveszély' alkalmával, akár a' könyvtárépületben, akár annak közelében támadjon az, az egész személyzet rogtön megjelenik a' könyvtárban, 's ott célirányos intézkedés- és tetleges hozzálatással a' veszedelem és kár' elfordítására vagy kisebbítésére minden lehetőet elkövetni köteles.

7. §.

A' por és férgek a' könyvtárak' veszedelmes el-
lenségei közé tartoznak. Folytonos gondjok leszen te-
hát a' könyvtárnokoknak arra, hogy az első, szorgalmas
seprés és tisztogatás által eltávolíttassék, úgy hogy
minden könyv évenként legalább egyszer tisztogató
kézbe kerüljön; az utóbbiak az e' tekintetben czélirá-
nyosaknak talált szerek' alkalmazása által kiirtassanak,
az új kötésekre nézve pedig a' könyvkötőnek czélszerű
utasítása által a' lehetőségig megelőztessenek (*L. a' Tök-
dalekot*).

8. §.

A' könyvek' anyagi épentartásához tartozik
a' kötésekre szorgos ügyelés is. Mindenek előtt

a) puha azaz foszlány, vagy épen pöre kötés egyálta-
lánban ne tűressék a' könyvtárban: ezek nem csak a'
használás és tisztogatás, hanem visszatétel által is mind
inkább romladoznak. Azért a' csekélyebb becsü mun-
kák, ha azok, mint péld. számos, a' szélesb értelem-
ben vett magyar irodalomhoz tartozók, el nem mel-
lőztethetnek: úgy nevezett félkemény táblát nyerje-
nek, vászon háttal; ha a' füzetek aprók, kevés ívek-
ből állók, több ilyen egy kötetbe egyesíttessék, mi
által nem csak fentartásuk biztosíttatik inkább, hanem
a' könyvtári kezelés is tetemesen könnyíttetik. E' végre
minden szakban illy *Vegyesek' Gyűjteményei* kezdés-
senek, melyeknek egyes kötetei csupán rokon tárgya-
kat foglaljanak magokban, 's gyűjteményczímmel és
kötetszámmal legyenek ellátva, hogy a' lajstromokban
reájok könnyű szerrel történhessék hivatkozás.

b) Ugyanezért füzetekben és szállítványokban, bár kötve, megjelent folyó és más munkák minél előbb kemény táblái kötetekbe egyesíttessenek.

c) A' közép vastagságu kötetek szilárd kemény kötetést, a' gyakrabban kézben forgó, a' maradandóbb becsű munkák, kivált ha e' mellett vastagok és nagy rétüek, bőrkötést nyerjenek, és pedig tartósság' tekintetéből vagy borju, vagy (a' nehéz kötetek és az atlaszi rétek) bagarjából. Fa táblák és kecske- v. juhbor jövőndőre egyáltalában ki legyenek zárva.

d) A' romladozó kötések' tatarozása jókor eszköztessek, nehogy utóbb a' könyv' belső részei szenvedjenek, 's könnyű javítás helyett új kötésre legyen szükség.

e) Vannak olly állandó cikkei a' sajtónak (péld. naptárak, egyházi névkönyvek, directoriumok, egyesületi tárgyak, jelentések stb), mellyeket célirányosb-nak látszik összekötés helyett *tárczában* őrizni, mik szinte gyűjteménycímet és kötetszámot nyernek; e' tárczák pedig úgy készüljenek, hogy tartalmok pornak kitéve ne legyen; tisztogatáskor pedig kinyittassanak, és illően kirázassanak, nehogy molyfészkekké váljanak.

f) Az illy apróbb nyomtatványok, míg elégséges számra gyűlnének, hogy aztán vagy egyebekkel egy kötetbe, vagy egy tárczába foglaltassanak, ne rend nélkül összehányva, vagy összekötözve, hanem *ideiglenesen* szinte külön e' célra szánt *tárczák*- és *szekrényekbe* rendesen beiktatva tartassanak, hogy így az elszennyeződéstől, szakadozástól, elhányódástól meg-

mentessenek, sőt szükség' esetében könnyen megtehetőek és használhatók is legyenek.

g) Különös gond legyen az atlaszokra, abroszokra és nyomtatott képekre is, mik szükség nélkül se össze ne köttessenek, se össze ne hajtogattassanak, és szinte alkalmas tárczában őrzendők; a' nagyobb területű és becses lapok pedig vászonra felvonva iktatassanak be tárczáikba.

h) Eredeti oklevelek szinte alkalmas tárczában tartassanak, 's mennyiben rajtok pecsétetek is előfordulnának, azoknak épségben megőrzésére nagy gond legyen.

9. §.

A' könyvtárnak szám szerint épségben tartása' tekintetéből először is minden a' könyvtár' bármely részéhez (l. 2. §.) tartozó könyvek, kéziratok, egyes abrosz-, rajz-, kép- és nyomtatott külön lapok, sőt az eredeti oklevelek is az academiái könyvtárbélyeggel, a' Teleki-könyvtárhoz tartozók azonkívül a' Teleki-bélyeggel is, a' címlap' hátulján 's a' könyv' végén, az eddig divatos módon, megjegyeztetnek.

10. §.

A' könyves teremekbe senki semmiféle ürgy alatt, valamelyik könyvtárnok' kíséretén kívül be ne bocsáttassék.

11. §.

Valamely helytelenség' előfordultával, akár elhordás- vagy csonkítás-, akár károsításból álljon az, a' tettes nem csak azonnali visszaadásra vagy kárpótlásra

szorítandó, hanem, ha a' könyvtári személyzethez tartoznék, 's a' tett rossz hitet tanúsítana, a' kis gyűlésnek feljelentendő, hogy kérdésre vonathassék, sőt a' körülményhez képest bünhődjék is.

12. §.

A' szoros *rendtartás* egyik eszköze a' könyv-
kincs' biztosításának, mert e' nélkül az épségre fel-
ügyelés tetemesen nehezítették. E' végre

a) minden könyv, használat után még az nap a'
maga állandó helyére visszateendő.

b) A' kevesbbé szembe tűnő helyeken is szint oly
rend uralkodjék, mint egyebütt. A' vagy még beiktatandó, vagy kisélejtelt könyvek is illő rendben, az
utóbbiak külön jegyzékbe is iktatva, tartassanak.

13. §.

Fő eszköze az épségre ügyelhetésnek minden da-
rabnak *számítási helyhez-köttetése*, 's a' felállítás'
rendét szorosan kimutató *helylajstrom*, melly leltárul
és könyvtár-vizsgálati nélkülözhetlen katalógus szolgál.
Szerkezetéről alább (az 57. §-ban) leszen szó.

14. §.

Szinte úgy teljes *leltár* vezettessék a' könyvtár-
hoz tartozó minden ingó bútorról, mellynek párja a'
szolgánál is leszen; 's szerinte évenként egyszer min-
den tárgy számon kérendő, a' használhatlanná vált
tárgyak kitörleendő, az újak, mihelyt hozzá jarulnak,
azonnal pontosan beiktatandók.

IV. Fejezet.

A' könyvtár' hasznosításáról.

15. §.

Hogy a' könyvtár biztosan és könnyen használ-
tathassék, a' könyveknek

- a) czélszerű *felállítása*,
- b) *meglelhetése*, és
- c) *lajstromozása*, kívántatik.

16. §.

Minden *felállítás* jó, melly szerint a' kívánt köny-
vet bizton és hamar meg lehet találni; legjobb az,
melly egyszersmind némi áttekintetét is engedi a' kü-
lön szakoknak. E' két fő tekintet a' tudományos tály 's
némelly külön szakok (péld. ösnyomatok, academiai
iratok, magyar irodalom, atlaszok stb) szerinti felállí-
tást javasolja, de úgy hogy az kelletinél részletesebb,
vagy épen szorosan rendszeres, ne legyen. Ez osz-
tályok és szakok' meghatározása egyébiránt a' könyv-
tár' mivoltától függ.

17. §.

E' mellett a' *külső csin* is tekintet érdemel. En-
nél fogva a' rétek' illő elválasztása mennyire lehet meg-
tartandó. Mind a' szépség, mind a' használhatóság azt
javasolják, hogy legalább, mielőtt a' könyvek' számta-
ni sora meghatároztatik, a' szebb külseű, testesebb,
és újabb munkák az első, a' kevesbbé szép és ép ré-
giebbek pedig, valamint a' vékonyabb füzetek, a' hát-
só rendekbe tétessenek.

18. §.

A' vegyes apróságok' gyűjteményei, akár szilárd kötetekben, akár tárczában legyenek egyesítve; valamint a' rajzok, képek és abroszok' tárczái, legálább jövődöre, külön szekrényekben felállítandók.

19. §.

A' kéziratok' gyűjteménye külön osztályt képez. Ide számítandók az olly kötetek is, melyekben kéziratok mellé nyomtatványok vannak kötve.

20. §.

A' jelelés három jegyből áll. Az első a' szekrény' számát, a' második a' polczét jegyzi kis betűkkel, a' harmadik a' kötet' számtani sorsszámát, péld. 62. c. 16.

21. §.

A' tárczákba rakott futó darabok' mindenike azon számmal láttatik el *zárjel* közt, melyet az illető tárczában sora szerint elfoglal, péld. 62. c. 17. (3). E' sorszám kell hogy a' tárcza' belső tábláján találtató tartalomjegyzék' számával megegyezzek. A' lajstromban e' zárjeles sorszám' beírására szükség nincsen.

22. §.

Bármelly könyvtár' használatának lényeges és így nélkülözhetlen feltételei a' jól szerkesztett *Czímtárak* (könyvczímsorok, könyvczímlajstromok, könyvlajstromok, catalogusok). Ezek' készítése tehát legfontosabb, egyszersmind pedig legnehezebb tisztét teszi a' könyvtári személyzetnek.

23. §.

Mindenek előtt, és minden igénybe vehető erőkel, egy *alapczímtár* (Grundcatalog) készítendő, mely külön lapokon (címmásolat, címmás, Titel-Copie) az állomás' (Standort) 's a' tudományszak' kijegyzése mellett minden munka' címének lényeges részeit u. m. a' vezér sorokat, szerző' 's, ha van, kiadó' nevét, a' kiadás' számát (ha van), a' kötetszámot, a' rajzos mellékletek' számát, helyét és évét, rétet és kötés' mineműségét foglalja magában. A' több vezérszó (Schlagwort) alatt kereshető cím ugyanannyi külön lapon forduljon elő, de csak a' cím' leglényegesb szavaival, 's hivatkozással azon fő címmásra, hol a' könyv' teljes leírása található. Ezen alapczímtár szorgalmasan folytatandó, folyton minden közbe jött változások' beiktatásával kiegészítendő, és betűrendbe helyezve, saját tárczában, arra készült külön fiókos szekrényben és pedig egyedül a' könyvtárhivatal' belső használatára, a' leggondosabban eltartandó.

24. §.

Az alapczímtár, valamint a' könyvtár' mindenmű részleteire, úgy a' kéziratok' gyűjteményére is kiterjedjen.

25. §.

Az alapczímtár alapúl szolgál minden egyéb címtárakhoz. Az első mely ebből rovatos lapokon készítettő 's kötetekbe kötendő, az *egyetemes névczímtár* (Universal-Catalog), mely az alapczímtárnál rövidebben, de semmi lényegesnek ki nem zártával, szoros

betűrendben, a' szerző' neve, 's illyennek nem létében a' vezérszó' sora szerint, minden a' könyvtárban és alapczímtárban létező egyes nyomtatott, metszett, és kézirati munkák' czímeit terjeszti elő, akár önállóan, akár máshoz kötve, vagy másba bekeblezve forduljanak azok elő, tehát, habár csak hivatkozálag, az idéző lapokon találtatókat is.

26. §.

Az egyetemes névczímtár' elkészülte után egy *rendszeres czímtár'* készítése fogja a' tiszteket elfoglalni, melly ismét az alapczímtár' nyomán a' könyvtárnak ebben előforduló minden czímeit szorosán tudományos rendszerben terjeszti elő úgy, hogy bármelly tudomány és irodalmi szak' minden egyes ágai 's alágai, sőt nevezetesebb részei és főbb tárgyai, a' magok' helyén külön rovatokban elő legyenek terjesztve. Az e' végre megállapítandó tudományköri (encyclopaediai) rendszer mutatóként megelőzze a' czímtárt; 's szerkesztésében a' könyvtár' sajátságos mivolta, 's a' használatbeli könnyűség legyen a' két fő elv: minél fogva valamint egyfelül a' nagy általánosság, úgy másfelül nem kevesebb a' szerfeletti feltagolás, melly az átnézetet, sőt a' keresést is nehezíti, szorgalmasan kerülendő. Hogy itt is a' teljesség' kívánalma minél jobban kielégíttessék, az alapczímtár' idéző lapjain találtató czímek is, bár szinte csak hivatkozálag, illető helyeikre besorolandók.

27. §.

Készen levén az imént tárgyalt három fő czímtár, azoknak szakadatlan folytatása, javítása és kiegészítése.

szítése mellett, a' könyvtári tisztviselőket némelly más, nem ugyan nélkülözhetlen, de a' könyvtár' használátosságát tetemesen előmozdító, *mellékes czímtárak'* szerkesztése foglalandja el, millyenek különösen:

α) egy egyetemes tárgymutató ;

β) *kéziratok' czímtára ;*

γ) *ősnymatok' czímtára ;* és

δ) *hazai könyvtár.*

28. §.

Mindenek előtt egy teljes egyetemes tárgy-czímtár (allgemeiner Realcatalog) helyett, melly használátosságával arányban nem álló roppant munkát és időt kíván, 's a' szükséges egységet ritkán tünteti elő; azon kívül különféle meglevő könyvészeti munkák által az újabb időkben jóformán nélkülözhetővé lett: gondja lesz a' könyvtár' előjárójának, hogy a' rendszeres czímtárhoz (26. §.) egy minél teljesebb, betűrendes *tárgymutató* készüljön, melly minél rövidebb szerkezetben a' rendszeres czímtárnak ne csak egyes czímeire, hanem a' tudományszakokra, 's ezeknek a' rendszeres czímtárban előforduló ágai- 's alágaira is utaljon. Hogy e' tárgymutatóba nevek (személy- és helynevek) is felveendők, a' mennyiben nagyobb kisebb munkák' tárgyai gyanánt fordulnak elő, magában értetik.

29. §.

A' *kéziratok' czímtára* (catalogus codd. MSS.)

az alapczímtár' nyomán, szabatos teljességgel, betűrendben terjeszt elő a' könyvtárban létező minden önálló kéziratot, akár kötetalakban forduljon elé, és pe-

dig külön magára vagy máshoz kötve, akár egyes levelekben, millyenek péld. a' hártýára írt eredeti oklevelek, mellyek arra rendelt tárczában kötetlenül tartatnak. Használatosságát nevelné nyelvek, írók 's leírók' nevei, úgy tudományszak, tárgy és kor szerint készült, ugyanannyi mutatók' hozzáadása.

30. §.

Különös érdemet szerezhethet magának a' könyvtárnok, mind a' könyvtár' dísze, mind a' tudomány' érdekében, a' kéziratár' részletes, kimerítő és critikai leírásával, melly, czélszerűen szerkesztve, közzé teendő leszen.

31. §.

Az *ősnyomatok' czímtára* (catalogus incunabulorum) minden a' nyomda' feltaláltatásától 1536-ig megjelent 's a' könyvtárban létező munkákat foglaljon magában, szinte az alapczímtár' alapján és szabatos teljességgel, de *évrendben*. Az év' kitétele nélkül megjelentek, második osztályként, egyedül betűrendben összeirandók. E' czímtár' becsét is emelendi a' nyelvek, írók és nyomtatók' nevei, úgy tudományszak és nyomtatáshely szerinti mutatók' hozzáadása.

32. §.

A' *hazai könyvtár' lajstroma* (Catalogus rerum hungaricarum) legczélszerűbben tudományrendszereken készül, 's így nem egyéb az egyetemes rendszer czímtár' kivonatánál, melly mindazon munkákat foglalja magában, mik vagy (széles értelemben vett) Magyarországon jelentek meg, vagy magyarok által

irattak, vagy végre Magyarországot illetik: ide értve a' külföldi munkákban előforduló, 's hazánkat illető nagyobb vagy érdekesb önálló értekezéseket 's egyéb czikkelyeket is. E' czímtárhoz egy teljes névmutató szükségkép hozzá csatolandó.

33. §.

A' mellékes czímtárakat kiegészíti végre a' *rajz- és táblaművek' lajstroma*, melyben

a) minden önálló rajz- és képmunkák felveendő, akár festőiek, természetrajziak, akár földiratiak, műtaniak legyenek, ha szöveg nélkül vannak, vagy a' szöveg egyedül felvilágosításul adatott melléjük;

b) minden önálló, külön lapokat tevő képek (arcz-, táj-, történeti stb képek), rajzok, abroszok, ugyanannyi külön osztályban;

c) minden táblaalaku, metszett vagy nyomatott munkák (hacsak egyes lapok volnának is), mik nem bekötésre készültek, 's ennél fogva külön címlappal nem bírnak; 's vagy felfüggesztve, vagy tárczába rakva tartatnak, vagy bár könyvalakban külön vagy többekkel együtt bekötvék. Mind ezek az alapezím-tár' nyomán szabatos rövidséggel lajstromoztatnak, és a' szokott vezérszó szerint betűrendbe foglaltatnak, azon megjegyzéssel, hogy az abroszok szerzőik' neve alatt is felhozandók ugyan, de hivatkozással az előadott tárgyra, melynek cikkje alatt bővebben leíratnak; az arcz-, táj- 's egyéb olly képek is, miknél rendszerint inkább az előadott tárgy, mint a' művész érdekel, a' tárgyas vezérszó alatt íratnak le, a' művész' neve alatt

hivatkozólag csak azok említettén, melyek a' művész' tekintetében is figyelem' tárgyai szoktak lenni.

34. §.

Az alapczímtárt kivéve, a' többi közöltethetik academiai taggal 's más a' könyvtárban megjelenő tudóssal is, teendő jegyzések- és kiírásokra, de mindenkor csak valamelyik könyvtárnok' felvigyázása mellett. Kiadni a' könyvtárból bármely lajstromot szorosan tiltatik.

35. §.

Valamennyi czímtárak- és mutatóknak tisztán, hibátlanul és jól olvashatólag kell írva lenniök.

36. §.

Szoros kötelessége a' könyvtárnokoknak a' külön czímtárakat, a' jelen utasítás 's a' meghatározandó tudományköri rendszer szerint a' legnagyobb gondal és pontossággal elkészíteni; 's valahányszor helymásítás, szaporodás vagy fogyás által változás esik, a' szükséges igazítás vagy beírás által a' czímtárakat a' könyvtár' valóságos állapotjával folytonos összhangzásban tartani.

V. Fejezet.

A' könyvtár' szaporodásáról.

37. §.

Az academiai könyvtár' szaporodásának *forrásai* a' következők:

a) Az ország' törvénye, mely szerint minden, Magyarországban megjelenő, nyomtatványokból a' kor-

mány' útján egy-egy ingyenes példány az academia' könyvtárát illeti.

b) Egyesek' hagyományai és ajándékai.

c) A' gróf Teleki-család' alapító ágának könyvvételei.

d) Az ülések' javaslatai' nyomán tett vásárlások.

e) A' könyvcsere.

38. §.

A' *hivatalos példányokat* illetőleg, a' könyvtár-
noknak tisztében áll őrszemmel kísérni a' havi iroda-
lom' menetelét, 's minden a' szokott úton be nem ér-
kező hazai nyomtatványokról koronként jelentést ten-
ni, hogy azok a' kormány által beköveteltethessenek.
Ide pedig nem csak minden könyvek és röpiratok, de
a' nyomtatott hivatalos irományok, végre a', bár szö-
veg nélkül megjelenő, mindennemű aczél-, réz- és kő-
nyomatok is értetnek, és pedig, ha valamelyike ezek-
nek színezve is jelennék meg, színezett példányban.

39. §.

Ha valamely *hagyomány* vagy *ajándék* feltét-
lenül jutna a' könyvtárnak, az academiai titoknak azt
előleges feljelentés nélkül is, illő nyugtatvány és el-
lennyugtatvány mellett átveheti, és a' könyvtárnoknak
átszolgáltathatja; ellenben, ha azokhoz bizonyos felté-
telek kapcsolhatnának, mellyek felállítás és kezelés kö-
rül teherrel járnának, vagy jövődöre alkalmatlansá-
got sőt aggodalmat szülhetnének: az átvétel csak a' kis-
gyűlés' hozzájárultával történhetik. A' darabonkénti
ajándékokat a' titoknak veszi át, 's miután azokat a'

legközelebbi öszves academiai kis gyűlésben bemutat-
ta, a' könyvtárnoknak általadja.

40. §.

A' könyvvételt illetőleg, minthogy e' könyvtár' fő rendeltetése az academia' és tagjai' tudományos szükségait pótolni, a' kis gyűlés vagy könyvtárnok csak olly munkák' vásárlását fogja az elnökségnek ajánlani, mellyek' megvétele valamelly tag által kéretik, 's ha e' munka más pesti könyvtárban nem léteznék. *Régi kéziratok* (codexek), kivévén ha nagybecsűek 's egyszersmind igen jutányosak, csak akkor vétessenek meg, ha Magyarországra nézve különös vagy történeti, vagy nyelvi és irodalmi értékkel bírnak. Újabb, kiadatlan kéziratok is, ha a' hazai érdekek tudományos becs és egyszersmind jutányosság párosúl, a' pénzerő úgy engedvén, megszerezhetők.

41. §.

Hidnyos munkák' kiegészítése és megkezdett munkák' folytatása el nem mulasztandó, ha a' már meglevőnek becsé a' megszerzendőnek árával illő arányban áll. Így a' becses de csonka kötetek' (Defect) kiegészítése vagy teljességgel pótlása is folytonos figyelem' tárgya legyen. Mi hogy annál biztosabban megtörténhessék, a' csonka és *hidnyos* munkákról egy külön emlékeztető könyv fog vitetni.

42. §.

A' könyvcserét illetőleg, a' könyvtárnok minden egyes esetben a' kis gyűlésnek teszen jelentést, illetőleg javaslatot, mellytől függ a' cserét elhatározni. Ha

a' kicserélendő könyv a' Teleki-könyvtárnak részét ten-
né, a' kis gyűlés' határozata a' Teleki-család' képvisel-
őjével fog a' szükséges beleegyezés' kinyerése végett
közölni. A' kicserélendő könyv' bélyegére ugyan-
azon bélyeg megfordítva reá ütendő.

VI. Fejezet.

A' könyvtár' használásáról.

43. §.

A' könyvtárt, tagok 's más a' kis gyűléstől erre
engedéllyel felruházott tudósok, helyben vagy otthon
használhatják. A' könyvtárnokok' szoros kötelessége
minden erre feljogosított olvasót megelőző szívésség-
gel fogadni, nekik a' kellő felvilágosításokat teljes
készséggel megadni, a' kívántakat halogatás nélkül kéz-
hez szolgáltatni.

44. §.

Felütő munkák, mikre a' helyben dolgozásra
folytonos szükség van, ki nem adathatnak a' könyvtár-
ból. Így *ritka munkák* sem, mik elveszés' esetén ne-
hezen lennének visszapótolhatók; és végre *kéziratok*.
A' két utóbbi rendbeliek mindazáltal kisgyűlési enge-
delemmel kiadhatók.

45. §.

Egyébféle munkát a' társaság' mindenik tagja ki-
vehet nyomtatott térítvény' aláírása mellett: de min-
denkor csak egy hónapra, mellynek eltöltével azt visz-
szaküldeni tartozik: szabadságában állván azt vagy azo-
kat, ha időközben más tag nem jelentkezett reájok,

ismét egy hónapra magához venni. Egyébiránt a' kölcsönző a' kivett könyveknek ép és sértetlen állapotban visszatérítésére, ellenkező esetben kárpótlásra, köteles. A' hírlapokat és folyóiratokat illetőleg: az új számok mindenkor egy hónapig maradnak a' folyóirati szekrényben kitéve; mellynek elmúltával azok is kölcsönözhetők.

46. §.

A' kölcsönzésekről egy külön *kölcsönkönyv* viendő, mellyben a' kiadott könyv' pontos bejegyzésén kívül, a' kölcsönadás' napja, a' kölcsönvevő' neve, 's a' visszatérítés' ideje szorgalmasan beirandó. Ezen kívül egy, a' kölcsönvevő' kötelezettségét (a' 45. §. értelmében) előterjesztő, nyomtatott térítvény, a' kölcsönvevő által aláírva, saját arra rendelt helyen gondosan őrzendő, és csak vagy a' könyv' visszaadatasakor, vagy a' netalán ejtett kár' megtérítettése után az aláírónak visszaadandó.

47. §.

A' könyvkölcsönzés a' könyvtári szünidők alatt is foly, a' heti szünnapokat mindazáltal ide nem értve.

48. §.

A' kölcsön adott könyvek a' könyvtárvizsgálatra a' könyvtárnok által bekövetelendők, és csak ennek elmúltával ismét kiadhatók.

49. §.

A' könyvtár az academiai szünhavakban egyedül hétfőn és pénteken áll nyitva 11—12-ig; az év' töb-

bí részeiben vásár- és ünnepnapokat kivéve minden-
nap 9—1 óráig.

VII. Fejezet.

A' könyvtár' belső kezeléséről.

50. §.

Mihelyt valamely munka a' könyvtár' birtokába jutott, az mindenek előtt átvizsgálandó: teljes-e vagy hiányos, és csonka: az utóbbi esetben, ha a' könyv vétel vagy csere' útján érkezett, azonnal visszautasítandó, ha legfelsőbb kegyes adomány, rögtön jelentés teendő; ha hagyomány vagy ajándék' útján érkezett, 's a' kiegészítés' költségeit megérdemli, egy külön lajstromba (*hiányosak' lajstroma*) veendő és félre teendő, míg kiegészített; ha ezt nem érdemelné, a' *kiselejtezendők* közé teendő, 's ezek' lajstromába iktatandó leszen.

51. §.

Minden a' könyvtárba iktatandó példány előbb a' *járványi naplóba* (Accessions- Journal) iratik be. E' jegyzőkönyv' rovatai a' bal oldalon

- a) a' vétel' napja;
- b) a' vétel' tárgya a' címnek leglényegesebb szavai szerint, a' szükséges könyvészeti adatokkal 's a' megérkezett kötet vagy füzet' száma' kitételével;
- c) a' forrás, melyből a' könyvtárba került;
- d) az ár, azon czikkeknél t. i. melyek pénzen vétettek, vagy melyekre, bár csere' alkalmával, ráfizetések történtek. A' jobbik oldal' megfelelő hé-

zagján feljegyzendő: mi történt a' könyvvel, 's hova tétetett el akár ideiglen, akár állandóan.

52. §.

Mihelyt valamelly könyv a' könyvtár' állandó része lett, azonnal a' divatos *bélyeggel* ellátandó, ha szükséges, *bekötendő*, midőn bekötetett, az alapczím-tárba, 's ennek nyomán valamennyi egyebekbe (25. 26. 27. §§.) *beirandó*, 's használás végett a' könyv-tárba iktatandó. Kötetlen, vagy állandó kötést még nem nyert munkák se a' rendes czímtárakba, se magába a' könyvtárba be ne iktattassanak, hanem ideiglen saját szekrényben elteendő, 's így mind addig csak is a' járulványi naplóban jelennek meg.

53. §.

A' könyvtár' számára vásárlott könyvek' árjegyzékeit a' könyvtárnok megvizsgálván, azoknak valóságos átvételét 's az árak' helyes kitételét neve' aláírásával elismeri; a' titoknak hasonlóképp megvizsgálja, a' kis gyűlés' ajánlatára elnöki engedelemmel történtek-e e' vásárlások, 's ezt szinte aláírásával bizonyítván, elnöki utalványozás alá terjeszti, melly után az illy árjegyzék a' pénztárnok által kifizettetik.

54. §.

A' *kötést* illetőleg, zsinórmértékül szolgáljon mindenek előtt, hogy minden fényűzés és szükségtelen költség elkerültesse, 's az e' részben felállított szabályok (8. §.) szorosán megtartassanak. E' mellett gondja legyen a' könyvtárnoknak a' kötések' szilárd-

ságára, szabatosságára és csinosságára; 's e' részben a' könyvkötőt utasítani is fogja; másfelül olly mesterembert választand, kit munkája' jóságán kívül jutányossága is ajánl. Minden esetre a' könyvkötővel hosszasb időre kell az árak iránt előre megegyezni, de az egyezést a' szerek' ára' változásai miatt koronként megújítani. Egyébiránt a' *könyvkötői* megrendelt és eszközölt *munkákról* egy külön *könyvkötői jegyző-könyv* lesz viendő, mellybe, az átadott mintapéldányok, valamint a' kikötött árak is, pontosan beirandók.

55. §.

A' járulványi naplón kívül egy *számvitelkönyv* is vezetendő, mellybe mind a' könyvárusi és egyéb könyvvételi, mind a' könyvkötői kifizetett árjegyzékek bemásoltatnak, hogy mindenkor teljes világosságban legyen: a' lefolyt évben mi milly áron vásároltatott.

56. §.

Felesleges munkák és kettős *példányok*' eladása csak egy erre felhatalmazott kisgyűlési bizottmány' hozzájárultával eszközölhető; ha az illyek nagyobb tömegre gyűlnének, azok, szinte a' nevezett bizottmány' befolyása alatt, árverésre bocsáttathatnak; a' befolyt pénz pedig az árverési jegyzőkönyv' hiteles másával együtt a' pénztárnoknak fizettetik be.

57. §.

A' könyvtárnak épségben és rendben maradása végett a' kis gyűlés évenként legalább egyszer vizsgálatot rendel, 's e' végre bizottmányt küld ki, melly-

nek elnöke a' titoknak; 's melly a' vizsgálat' eredményéről a' kis gyűlést tudósítja. Ennek szükséges feltétele egy pontos *helymutató* (Standorts - Catalog), melly egyszersmind *leltárul* is szolgál, 's a' könyvtár' minden egyes darabjait szorosan a' felállítás' rendeszerint, röviden és csak lényeges könyvészeti adataival, terjeszti elő. Vizsgálatkor

a) minden netalán tapasztalando felállítási rendtelenségek orvoslandók;

b) a' lelt hiányok a' részletes vizsgálatok' alkalmaikor tudomásul feljegyzendők, és csak, ha az egyetemes vizsgálatkor sem kerülnének elé, a' leltárba beirandók, 's ehhez képest valamennyi címárak kiigazítandók.

58. §.

A' könyvtárnál előforduló minden ügyekről egy rendes *hivatali jegyzőkönyvnek* kell vitetni, mellybe minden a' könyvtárhivatalhoz érkező írásbeli ügyek bejegyzendők, valamint azok is, mikre írásbeli ellátás következett. Különösen a' szaporodás- és fogyásra vonatkozó nevezetesb történetek, a' nevezetesb és terjedelmesebb könyvtári munkálatok' menetele, a' személyzetben történő változások, 's mindenek, mik a' könyvtár' történetére nézve némi érdekekkel bírnak, beiktatandók.

59. §.

Minden a' hivatali jegyzőkönyvben felhivott elnöki rendelések és ülési határozatok, úgy egyéb irományok, tudósítások, illő rendben 's lajstrom mellett elteendők. Az elavult úgy, mint a' folyvásti használat-

ban levő czímtárak 's egyéb ez utasítás' több helyein említett lajstromok és jegyzőkönyvek is részét teszik a' *könyvtárhivatali* levéltárnak, melly a' könyvtárnok' közvetlen őrsége alatt áll.

60. §.

Minden évben nagy gyűlésre a' könyvtárnok *hivatalos Jelentést* nyújt be, mellynek tárgyai:

a) A' személyzet' változásai, mibenléte 's az intézet' irányában tanúsított viselete.

b) A' könyvtár' állapota, szaporodásának rendszeres kimutatása, a' szaporodás' forrásai' feljegyzésével, a' könyvtár' használatáról szóló adatok, a' könyvtár körül történt mindennemű változások, véghez vitt munkálatok, 's minden a' könyvtárt érdeklő nevezetesebb történetek.

c) A' *butorleltár*' változásai.

VIII. Fejezet.

A' könyvtári személyzetről.

61. §.

Az academiái könyvtár a' gr. Teleki-család' alapító ága által kinevezett *könyvtárnok*' gondjaira van bízva, ki az academiái elnökség által kinevezett *alkönyvtárnokkal* egyetemben a' könyvtár' épsége fellett közös felelősség mellett őrökdi, a' könyvtárnoki munkálatokat intézi, 's az alkönyvtárnokkal együtt teljesíti; a' 49. §-ban kikötött napokon és órákon ezzel együtt jelen van; a' jegyzőkönyveket viszi 's az évenkénti Jelentést felteszi és aláírja.

62. §.

Midőn a' szükség kívánja, a' könyvtárnokok mellé a' titoknok egy *írnokot* rendel, ki az ezek által neki kiszabott munkálatokban 's tisztázásokban gondosan és lelkismeretesen eljárni köteles.

63. §.

A' könyvtár' szorgalmas seprése, szellőztetése, 's az évenkénti könyvtisztogatás az academiái *szolga'* kötelessége, ki e' részben a' könyvtárnokoknak teljes engedelmességgel tartozik.

T O L D A L É K

a' 7. §-hoz.

A' könyvek' épen tartásának első és semmi által nem pótolható feltétele azoknak szorgalmas *porozása*, mely így eszközöltetik: Mindenek előtt a' könyv kinyittatván, erővel becsapandó többször, míg t. i. abból a' por egészen ki nem száll. Aztán annak a' tábla 's az előlap (Vorsetzblatt) közti hajlása, úgy a' könyv' metszése (Schnitt) egy, inkább lágy mint kemény, ecsetalakú kefével ki és megkeférendő (Az arany metszés csak puha ruhával megtörlendő). Végre a' könyv' egész külseje gyapjunemű ruhadarabbal megtörlendő, és pedig, ha a' (bőr)kötés nedvesnek, nyirkosnak, penészesnek tapasztaltatnék, mindaddig, míg az teljesen tisztának és száraznak nem mutatkozik. Mind a' por, mind a' nedvesség kedvez a' férgek' tenyészásének, 's az imént ajánlt gond ezek ellen a' legbiztosabb oró-, sőt gyógyszer.

Azonban e' gond sem képes mindig a' férgeket eltávolítani. T. i. mind a' könyvvállások' fájába, mind a' régi fatábla-kötésekbe gyakran belé esik a' szu (különösen a' *makacs furdancs*, *ptinus pertinax* Linn.). Mihelyt ez észrevétetik: ha a' polcz' deszkája nagyon meg volna vesztegetve, azt újjal kell pótolni; a' fa kötést pedig, ha bizonyos tekintetek nem ellenzik, eltávolítani; hol ez

vagy nem szükséges még, vagy azt tenni nem akarjuk: nem csak a' sérelmes szekrény, hanem a' kötés is olajfírnásszal beeresztendő, mi a' romlást alkalmasan megállítja. A' bőrkötést timsó-olvasztékkal vond be, 's jól ki hagyd száradni, mielőtt a' könyv a' maga helyére visszatételik.

De már maga a' kötés körül szükséges jóeleve a' férgek' megelőzésére dolgozni. Mondatott hogy a' *fa* nagyon ki van téve a' furdancs' pusztításainak: azért abba könyvet köttetni épen nem kell. Helyét mindig jóféle *kéreg-papiros* (Pappe, Pappendeckel) foglalja el; legjobb az angol; ennek hiányában a' legtömöttebb és keményebb választassék: de ez is, alkalmazás előtt, könyvkötői porlylyel jól összeverendő, borítékja pedig, legyen az papiros, vászon vagy bőr: enyvvel jól reá ragasztassék úgy, hogy a' két felület közt sehol hézag ne maradjon, hanem a' két test teljes-egygyé válják.

A' borítékot illetőleg, a' *sima papiros* ugyan legkevesebbé van a' könyvférgek' rontásainak kitéve, hacsak szomszéd *fa* vagy bőr kötések, mellyek közé erősen beszoríttatnak, nem vesztegetik meg: de a' gyakran használt, vagy igen vastag, nehéz, úgy a' becsesb munkáknak, tartósság' okáért erősebb boríték kell. A' *vászon*, ha olajfírnászbba van áztatva, biztosan megvedí kívülről a' kötetet. Ennél erősebb a' *bőr*, melly azonban leginkább van a' könyvférgeknek, különösen a' *szűcs porvának* (dermestes pellio Linn., kitéve. Ezt lehetőségig megőrizzük e' féregtől, ha minél keményebb bőrfajt választunk. Elsőséget érdemel e' részben a' *hártya* (pergamena); de ez költséges voltánál, úgy divatlanságánál fogva is, csak ritkán alkalmaztatván vagy alkalmazható lévén: a' nagyon gyakran használt, vagy nehéz, vagy nagy rétű, vagy igen becses munkáknál *bagarja*, hol pedig e' tekintetek kisebb mértékben jelentkeznek, legalább *borjubőr* alkalmazandó. 'S itt is a' könyvkötő gondosan megválaszssa a' jól cserzett, tökéletesen kiszáradt 's kemény bőroket, különben a' *szalonnaporva* (dermestes lardarius L.) elébb

utóbb belé esik. Megjegyzendő még, hogy nagyobb biztosításul, mielőtt a' könyv' háta megaranyoztatnék, ezt szalamiasóval vegyített tojásfejérrel kell bevonni. — Végre nagy becsü munkáknál tanácsos a' papiroskéreg' előlap melletti eresztékébe hártvaszeletet alkalmazni, melly a' kéreg' belsejéhez enyvezve 's az előlap által elfedve, esz-közli, hogy a' táblában netán fészkelő pondró a' nyomtatványba könnyen át ne hathasson.

A' ragaszt illetőleg: a' könyvkötő ne dolgozzék *csirízzel*: ezt a' *kenyérporra* (dermestes paniceus L.) mód nélkül szereti. Mindenütt tehát, hol lehet, *enyvet* használjon; hol pedig a' csiríz el nem kerülhető, azt timsóval keverje.

Ezekén kívül minden kötet „szabad háttal“ (mit hohlem Rücken) készüljön, hogy a' bőrboríték a' nyomtatvány' hátával közvetlen érintkezésbe ne jőjön.

Mínhogy pedig mind a' fát, mind a' bőrt, mind a' csirízt megtámadó férgek, hol e' részekkel a' nyomtatvány érintkezik, ezt sem kímélik, sőt abba néha mély és kiterjedt lyukakat és folyosókat fúrnak, hogy ott tojásaikat lerakják; ezeken kívül a' *peneg* is (psorus pulsatorius Lin.) a' papirosban, bár kisebb, kárt teszen: a' *nyomtatvány*' lehető biztosítására a' következők szolgálnak. Minden könyv, vagy legalább a' puha, porhanyu papirosra nyomottak, 's a' nagyobbyszerű, drága, pompás, rajzos munkák' papirosa enyvesvizen huzassék által (planírozassék); melly célra igen tiszta fejr enyvet végy, 's abban ürmösfüt és timsót főzz. Azonkívül minden nyomtatvány jól sulykoltassék, hogy minden benne rekedt lég és hézag eltávolíttassék, 's a' papiros minél tömörebb és keményebb legyen.

Ha a' könyvkötő e' szabályokat híven követi, 's a' szükséges tisztán tartás sem mulasztatik el: bármelly könyvkincs, érezhető kár nélkül, századokig is fenttartható.

B6559
1953 DEC 3

6

UTÓSZÓ

*Virtus a megkeresés, de a megtartás se kicsinység.
(Ovidius)*

1848. MÁJUS 7-ÉN V. FERDINÁND felszólítja a magyar kormánynak való engedelmességre a főhadparancsnokokat, egy héttel később toborozni kezdik az önkéntes honvédeket, sztrájkok, tüntetések, nemzeti gyűlések és nemzetiségi villongások országszerte, a forradalmi törvénykezés közepette a létező intézmények elvesztik szilárd alapjaikat, minden létmeghatározó körülmény napról napra változik, életeket felforgató rendelkezések születnek és vonatnak vissza. Mindeközben dolgozószobájában Toldy Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia titoknoka, az Egyetemi Könyvtár igazgatója hivatalos levelet fogalmaz: írásos javaslatot¹ nyújt be a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, br. Eötvös Józsefnek, amelyben egy a hazai könyvtárak számbavételét célzó körút tervét vázolja. Szeretné feltérképezni a könyvtárak állapotát és igényeit az ország nagyobb városaiban, s az útra Szabó Károly neves bibliográfust javasolja maga mellé társként. Az éppen május 7-ére keltezett levélben Toldy Eötvöstől egy körrendelet kibocsátását kéri, mely kötelezi a könyvtárvezetőket, hogy gyűjteményük történetét, feltártsági szintjét és katalógusait, valamint a beszerzés forrásait mutassák be neki. A miniszter azonban az aktuális közállapotokra hivatkozva „hazafiui üdvözlettel”² elutasítja kérését, s az eddigi munka folytatására szólítja fel az igazgatót. Toldy célja, egy országos keretekben gondolkodó könyvtári és könyvtárosi közelítésmód meggyökereztetése így ekkor még nem teljesülhet.

Alig telik el két hónap, 1848 történelmi lendülete egyre erősödik, a fanatikus tudós-könyvtárnok pedig újabb fogalmazvány végére tesz pontot, s az Egyetemi Nyomdába küldi, hogy sokszorosítsák. A kézirat keltezése 1848. július 3., címe: *Utasítás a' M. Akadémiai Könyvtár tisztviselői' számára.*³ A Budán székelő Egyetemi Nyomda távolabb áll a felgyorsuló események forгатagától, a forradalom sajtótermékei a pesti magánnyomdákban készülnek. Bár a történelem Budán sem hagyja érintetlenül a szedőgépeket, s itt látnak napvilágot *A Felsőház ideiglenes rendszabályai*, Nyáry Albert *A' magyar forradalom nagyjai* vagy Táncsics Mihály *Hunnia függetlensége* című kiadványai, a gépeken többnyire az első felelős minisztérium hivatalos nyomtatványai, elsősorban a pénzügyi rendeletek forognak, és itt nyomják a bankjegyeket is.⁴ Ilyen közegben sokszorosítják az első népképviselési országgyűlés ünnepélyes megnyitása előtt két nappal formába öntött könyvtári szabályzatot, melyet Toldy Ferenc az akadémiai könyvtári bizottmány megbízásából és jóváhagyásával fogalmazott meg.

A népképviselési országgyűlést később felosztatják, a haza sorsát oly radikálisan meghatározó események lecsendesednek, remények vesznek el Világosnál, majd új remények születnek a kiegyezéssel, az Akadémiai Könyvtár virágkorát éli, az Egyetemi Könyvtár beköltözik a Toldy által megálmodott új épületbe, közben a megszállott könyvtárnok is bevégi földi küzdelmeit, s közel negyven évvel az Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára írt szabályzat megjelenése után a Magyar Könyv-Szemle újraközli az egész szöveget, kiemelve céljukat: „Azt hiszszük tehát, hogy a hazai könyvtárügynek teszünk szolgálatot, midőn ezen szabályzatot, mely több meghaladott pontja daczára, egészben véve a bibliographia és könyvtártudomány színvonalán áll, becsületére válik szerzőjének s még ma is több tekintetben tanulságos, mint adalékot a hazai könyvtárak fejlődéséhez, folyóiratunkban egész terjedelmében reproducáljuk. Megjegyezzük, hogy ezen szabályzat oly időből való, midőn a m. tudományos Akadémia könyvtára bérházban és nem saját palotájában volt elhelyezve.”⁵

Ma pedig, mikor ismét egy átalakított bérház, s nem a Palota szolgál Teleki József azóta szépen kibővített gyűjteménye otthonául, az Akadémia Könyvtára reprintként újra kiadja ezt a közel kétszáz éves útmutatót. Ahhoz, hogy ennek jelentőségét megértsük, mélyebbre kell ásunk a közölt szöveg szemantikai szintjénél. Olyan szöveghálóban kell szemügyre vennünk Toldy Ferenc sorait, mely megvilágítja, mit gondolt a nagy rendszeralkotó tudós magáról a tudományról, a tudományos életről és annak intézményrendszeréről, az Akadémiáról, melyet az egész komplexum csúcsára állított s mindennek személyi feltételeiről. Meg kell vizsgálnunk, hogyan illeszkednek ebbe a tudományos élmezőnyt alkotó közegbe a kutatókat kiszolgáló szakkönyvtárak, hogyan kapcsolódnak hozzá a tudományos ismeretterjesztést és az igényes művelődést szolgáló közkönyvtárak, hogyan vélekedett Toldy a könyvszakma egészéről, s milyen könyvészeti és könyvtár-üzemeltetési problémák foglalkoztatták.

Toldy Ferenc felfogása a tudományos életről s abban az Akadémia szerepéről a 21. századból visszanézve sem tekinthető elavultnak. Olyan tudósközösséget tart kívánatosnak, amely demokratikus, kooperatív, melyben „tudós és közönség élénk csereviszonyba lép”⁶, melynek hierarchikus felépítése nem öncélú hatalmi-tekinélybeli alapokon nyugszik, hanem elismerve és kiaknázva az egyes elmék kiemelkedő tehetségét, éppen a tudományok minél szélesebb körű elterjedését szolgálja. Hisz abban, hogy egy erős központtal rendelkező rendszer Magyarország akkori állapotában inkább szolgálja a tudomány terjedését, mint egy decentralizált változat, ugyanakkor nem vitatja, hogy más nemzeteknél, vagy Magyarország más történelmi periódusaiban utóbbi is eredményes lehet: „... az egyes nemzeteknek külön szükségük is vannak, tudományos és irodalmi fejlettségükhöz és korukhoz képest; s valamint nincs intézmény, melynek egyenlő érvényessége volna minden korban és népnél.”⁷ A korának gyakran felrőtt „nacionalizmus” Toldynál nem saját nemzetének *különbségét*, felsőbbrendűségét tekinti alapnak, hanem – elismerve, hogy a kor magyar tudományos irodalma elmarad a legtöbb európai ország színvonalától – a magyarság történelmi és társadalmi sajátosságait hangsúlyozva tartja fontosnak a nemzeti nyelv és a nemzetközi

tudományos közegbe illeszkedő nemzeti tudomány ügyét. Elképzelése a magyar tudományos élet előmozdításáról nem hagyományos *nemzetieskedés*, de érvekkel alátámasztott, pragmatikus gondolatmenet, mely komoly tudományszervezési, gazdasági és logisztikai alapokon nyugszik, s a tudományos elit kialakításán túl határozott tudománynpszerűsítési céllal is bír „mindig közremunkálásával élve az összes közönségnek.”⁸ Noha Toldy az Akadémiát képzei el a tudományos és művelt közélet irányadó és tekintélyt sugárzó intézményeként, megelégedéssel nyugtázza, hogy első huszonöt évében az Akadémia „inkább közvélemény fejlesztésére mint annak csinálására törekve, józan s a *nemzet szabad szellemét tisztelő tapintattal* járt el.”⁹

Ebben a központosított, hierarchikus, mégis kellően rugalmas rendszerben kitüntetett helyet kap a könyvtár intézménye. Toldy meghatározása szerint egy „[k]önyvhalmaz, bármely tetemes legyen is, még azért nem könyvtár. Csak olly gyűjtemény érdemli e’ nevet, melly bizonyos célra, határozott rendszerrel, a’ teljesség’ bizonyos fokáig gyűjtve, s úgy van felállítva, hogy minden benne találató munka hamar és könnyen feltalálható legyen.”¹⁰ Toldy Ferenc az Athenaeum 1843. évfolyamának I. kötetében közreadott vázlata fogalmaz így, melynek célja Toldy méltó követője, Kudora Károly szerint, hogy „a hazai művelt közönséget ép úgy, mint a szakférfiakat a könyvtár rejtelseiben kalauzolja.”¹¹ Tudjuk, hogy Toldy külföldi útjai során felkereste a fontosabb nyugat-európai könyvtárakat és feljegyzései alapján tapasztalatait kívánta összegezni egy „könyvtártani művecskében”. Az már a könyv vázlatából világossá válik, hogy szerzője, saját megfigyelésein túl, korának könyvtártani szakirodalmát is jól ismerte. Maga a kötet végül nem készül el, így jóval később a Szegedi Tudományegyetem is csupán a bevezető vázlatot jelentetheti meg.¹²

Az Akadémia könyvtárának készített szabályzat öt évvel e vázlat után immár részletesebben mutatja be a könyvtár gyűjteményszervezési alapelveit és a beszerzés forrásait, a dokumentumok bevételezésétől a polcra kerülésig vezető utat, a katalogizálás eszközeit és munkamenetét, a raktározási rendszert, az olvasóterem házirendjét, nyitvatartását, a haszná-

lati és kölcsönzési szabályokat, ugyanakkor nem mulasztja el megadni a kíváncsú instrukciókat a köteteket veszélyeztető „makacs furdancs”, a ptinus pertinax ellen sem. Aprólékos gondosságára jellemző, hogy olyan állományvédelmi titkokat árul el útmutatójában, miszerint pl. a könyv hátát védekezés céljából „szalmiasóval vegyített tojásfehérrel” kell bevonni aranyozás előtt.¹³

Toldy Ferenc figyelme egyúttal kiterjed a könyvszakma igen szerteágazó területeire, olyanokra is, melyek ma szintén folyamatosan foglalkoztatják a kiadókat és a könyvtárosszakmát egyaránt. Ilyen a szerzői jog kérdése, melynek szabályozása, egyáltalán a szellemi alkotás mint tulajdon fogalma éppen a reformkorban kezd körvonalazódni Magyarországon. Toldy, felismerve a joghézagot, egy terjedelmes cikkében¹⁴ részletezi azt a folyamatot, ahogyan egy-egy író gondolatai a nyomdában fizikai testet öltve tárgyasulnak, s tulajdonná válnak. Felhívja a figyelmet arra is, hogy minden államnak érdekében áll saját szellemi termékeit védeni. Ezeket a nemzeti szellemi termékeket pedig a könyvkereskedők feladata eljuttatni az olvasóközönséghez, sőt Toldy az ő felelősségüknek tartja az olvasóközönség kinevelését is: egy cikkében¹⁵ megrója a többségében idegen ajkú kereskedői réteget, hogy nem tesz eleget a magyar nyelvű könyv megfelelő népszerűsítéséért, nem ad arra, hogy előkelő portékáját kellően vonzóvá tegye vevői körében.

Könyves szakmai tevékenységének jelentékeny részét képezi kiadói működése, melynek eredményeként számos irodalmi és történeti forráskiadvány, több kallódó nyelvemlék és jó néhány segédkönyv (pl. szótárak, bibliográfiák) lát napvilágot. 1842-ben indítja el nagyszabású vállalkozását, a *Nemzeti Könyvtár*-sorozatot, melynek tagjaként akkoriban csakugyan ritka, hozzáférhetetlen és az ébredező irodalomtörténet-írás számára pótolhatatlan értékű kötetek kerülnek a polcokra, s – ami fontosabb – szakértő kezekbe. Munkáját a tudomány előmozdításán túl a nemzeti eszme motiválja: „... hogy maga az irodalom a nemzet szellemi köz kincse gazdagítására ismét köz vagyonná legyen: a többi mívelt népek kegyeletét és bölcs gondoskodását követve, mindent, mi bármely

tekintetben becses, új kiadások által ismét fel kell élesztenünk. Nemzeti bünt követünk el, ha ezt tenni még tovább is elmulasztjuk.”¹⁶

Toldy Ferenc személye megkerülhetetlen a 19. század derekának kulturális és tudományos életében. Gyulai Pál az irodalomtörténet atyjaként említi, ő a Kisfaludy Társaság alapítója, neves bölcse, számos rangos szaklap (köztük a nagynevű Athenaeum) szerkesztője, ugyanakkor orvos, szemézmester, a makrobiotika és a diatetika professzora, évtizedekig az Egyetemi Könyvtár igazgatója, az Akadémia titoknoka s könyvtárának gondozója, akinek arra is gondja van, hogy a tudósok kedvelt szentélyében „minden könyv évenként legalább egyszer tisztogató kézbe kerüljön”. Életét kiadókban és könyvtárakban tölti; míg otthonában az idők során három feleség kilenc gyermeket nevel fel, gyakran komoly anyagi gondokkal küzdve, ő rendíthetetlen munkabírással fáradozik a magyar kultúra felélesztéséért. A könyvtárak épületét halála után sem hagyja el soha, hiszen 2003-ban az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete könyvtárának névadója lesz, s mellszobrá őrzi az Akadémiai Könyvtár olvasótermének bejáratát. „Minden könyvtárnak két lényeges alkotó része van, egy anyagi: a’ könyvek [...]’s egy szellemi: a’ könyvtárnok. Ez t.i. valóságos lelke, életereje minden bibliothecának. Ő tartja fen; ő neveli tudományrendszeresen, hogy folyvást organicus test, ’s ne mechanicus halmaz legyen...”¹⁷ Ilyen szellemi alkotórészként lehet elképzelni Toldy Ferencet egy élő organizmusként lüktető szervezetben, a könyvtárban. „Toldy igazi könyvtárnok volt. Valamikor régen thékárólthékára menve, egymaga számlálta meg a könyveket; úgy adta aztán hozzá az évi szaporodást [...] Nem volt oly száraz munka melyet ő kecsgetető színben ne tudott volna feltüntetni. Minden beérkezett könyvet bibliographiai pontossággal maga irt be a könyvtár naplókönyvébe [...]”¹⁸

Az a tevékenység, amit Toldy Ferenc könyvtárvezetőként élete végéig végzett, azok az épülettervek, melyek mentén az Egyetemi Könyvtár ma is működő épülete neki köszönhetően elkészült, azok a fogalmazványok, szabályzatok, melyeket könyvtárai működtetéséhez létrehozott, a cikkek és beszámolók, melyek könyvtárnoki munkáját kísérték, a harc, amit a köteles példányok rendszerének kialakításáért folytatott, mind kerek

egésszé állnak össze, s rendszert alkotva alkalmasak és méltók rá, hogy őt tekintsük a magyar könyvtártan megalapozójának. Azt látva pedig, hogy életműve nem egy hosszabb-rövidebb könyvtártani monográfiában, hanem a könyvtárak működését máig meghatározó eredményekben összegződik, joggal mondhatjuk, hogy külföldön szerzett tapasztalatait a hazai viszonyokhoz idomítva Toldy Ferenc gondolatai a könyvtárról valós és maradandó teret foglalnak maguknak a magyar könyvtárak mint információs központok világában.

Kapus Erika

J E G Y Z E T E K

- 1 Ld. VALKÓ Arisztid, *Toldy Ferenc javaslata könyvtárügyben*, Magyar Könyvszemle, 1986, 224–225.
- 2 Uo. 225.
- 3 TOLDY Ferenc, *Utasítás a' M. Akadémiai Könyvtár tisztviselői' számára*, Buda, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1848.
- 4 KÁFER István, *Az Egyetemi Nyomda négyszáz éve: 1577–1977*, Bp., Magyar Helikon, 1977, 181.
- 5 T. F., *A M. T. Akadémia Könyvtárának régi szabályai: Utasítás a M. Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára*, Magyar Könyvszemle, 1887 [1888], 185.
- 6 T. F., *A Magyar Akadémia eddig s ezután*, Új Magyar Múzeum, 1859/1, 8.
- 7 Uo., 14.
- 8 Uo., 18.
- 9 Uo., 18. (kiemelés az eredetiben)
- 10 T. F., *Könyvtárakról: Bevezetése dr. Schedel [Toldy] Ferencz' illy czímű munkájának: „A' könyvtárban' kézikönyve.”* Mutatványul, Athenaeum, 1843/5, 201.
- 11 KUDORA Károly, *Könyvtárban*, Bp., Dobrowsky és Franke, 1893, VII.
- 12 TOLDY Ferenc: *Könyvtárakról : dr. Schedel (Toldy) Ferenc „A könyvtárban kézikönyve” című munkájának bevezetése. Előzetes, szerk., előszó* CSAPÓ Noémi, Szeged, Primaware, 2014 (Művelődéstörténeti könyvtár. Könyv- és könyvtártörténelem), 32.
- 13 Uo., 200.
- 14 T. F., *Néhány szó az írói tulajdonról 's kérelem a folyóiratok kiadóihoz*, Athenaeum, 1838. I. 706–717.
- 15 T. F., *Egy pillanat mult évi literatúránkra*, Figyelmező, 1838/8, 122–131.
- 16 T. F., *A nemzeti irodalom ismeretének viszonyáról a nemzeti élethez, és buzgó esdeklés a „Nemzeti Könyvtár” ügyében*, Új Magyar Múzeum 1850–51/1, 334.
- 17 TOLDY 1843, 204.
- 18 SZINNYEI József, *Könyvtári emlékek: Külön lenyomat a „Fővárosi Lapok” 1887. évi 94–95. számaiból*, Bp., Athenaeum, 1887, 7.

TARTALOM

UTASÍTÁS A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA TISZTVISELŐI SZÁMÁRA / 7

UTÓSZÓ / 39

JEGYZETEK / 46

Nyomta és kötötte a Prime Rate Kft., Budapest
Felelős vezető Tomcsányi Péter